

BOLU'DAKİ VAKIFLARIN VE ESKİ BİNALARIN KORUNMASI

Prof.Dr.Yücel ÖZKAYA

Bolu'daki vakıflar daha çok XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında teessüs etmiştir. XIX. yüzyılda ise yapılan tek vakıf Taşhan'ın Yukarı Taşhan kısmıdır ki buna biraz sonra değineceğiz.

Bolu Merkezinde şimdi pek çoğu bulunmayan vakıfların hemen hemen hepsi XVI. yüzyılda yapılmıştı. Bunların bir kısmını şu şekilde belirtmek mümkündür.¹ Burada bahsedilenlerden yalnız Şemsi Ahmed Paşa'nın eserleri ayakta kalmıştır.

1. Akbaş Paşa vakıfları (Camisi, tekkesi, medresesi ile): Şimdiki Devlet Hastahanesinin batısında idi. Şimdi buraya Hastahane yapılmıştır.

2. Şerbetdar Abdullah Bey Vakfiyesi: Bolu beylerinden olup vakıf Karacağaç Köyünde idi.

3. Abdurrahman oğlu Yusuf Vakfı.

4. Şemsi Ahmet Paşa Vakfı ve camisi ve misafirhanesi: vakıf tarihi 971 (1564).

5. Akçakadı Vakfı: Sazak Karamanlar Köyünde.

6. Çıracı Ali Ağa Vakfı (Karaköy Köyünde).

7. Ali Efendi Vakfı (Vakıf Geçitveren Köyünde).

8. Asa-dâr Hüseyin Dede Vakfı (Karağaç Köyünde).

9. Aslahaddin Vakfı (Yerine şimdi yeni bir vakıf kuruldu).

10. Semerkantül-Ali Vakfı: Semerkant Cami ve türbesi.

11. Ayşe Hatun Vakfı: Akpınar Mahallesinde.

12. Atullah Vakfı (Pamişgeçitveren Köyünde).

13. Ağdacı Vakfı ve camisi (İhsaniye Mahallesinde).

14. Tabak Ahmed Ağa Vakfı ve camisi (Tabaklar Mahallesinde).

Ayrıca Ali Semerkant Camisi ve Hatip Abdullah Efendi Medresesi mühlhak vakıfları da bu vakıflar çerçevesindedir.

Bolu merkezi (nefs-i Bolu) dışında da pekçok vakıf bulunmaktaydı. Örneğin Gerede'de Çoğullu Cami Vakfı, Şerbetdar Mehmet Bey Vakfı Dörtdivan'da 1436'da kurulmuştu. Şahnalarda Şahnalar Habil Vakfı M. 1874 (H.1291)'de yapılmıştı. XVI. yüzyılda bu vakıfları besleyen sayıları yüzleri aşan köy ve mezraa mevcuttur. Örneğin Gerede'de Yıldırım Bayazid Camisi Vakfının Gerede'de ikiyüzden fazla tarlası mevcuttur. Yıldırım Bayazid'in şehzadeligi de burada geçmişti. Belki Bolu'da fazla vakıf bulunmasının nedeni budur. Gene Dörtdivan'da (Köse Alemdar, Şayık, Çalık v.b), Gerede'de Yeniçağa'da (Kaltakçılar, Doğancılar Köyü v.b) ve Bolu'nun kazalarında sayıları binleri bulan köyler vakıflara bağlanmıştı. Bunların tek tek isimleri tapu defterle-

1. Bu bilgiler Tapu defterlerini inceleyen Salih Zeki Kutucuoğlu tarafından verilmiştir.

rinde mevcuttu.² Bu köyler ne yazık ki daha sonra vakıflıktan çıkmıştır. Bu, 1864 vilayet kanunundan sonra kademe kademe gerçekleşmiştir.

Az önce bahsetmediğimiz vakıfların bazı camileri ve hamamları bugün hayatiyetlerini sürdürmektedirler. Şu anda ayakta kalabilenler şunlardır. Kadı Camisi, Yıldırım Bayazid (Ulu), Saraçhane, İmaret, Karaköy Cuma, İlica, Tabaklar Camisi ve Karaçayır Camisi, Ayrıca, Tabaklar, Orta Sultan Hamamları ve Yukarı Taşhan halen ayaktaadır.

Bunlardan Kadı Camisi vilayet meydanında olup, kapı kanatları Osmanlı işçiliğinin en güzel örneğini sunmaktadır. Bir süre kütüphane olarak kullanılmıştır. O zamanlar Bolu'daki bu kütüphane Türkiye'nin üçüncü büyük kütüphanesiydi. Cami XVI. yüzyılda Demirtaş Paşa-zade Mehmet tarafından yaptırılmıştı.

Yıldırım Bayezid Vakfı ve külliyesine ait olan cami eski Attarlar Çarşısı'ndadır. Şimdi Attarlar Çarşısı yoktur. Medrese, hamam ve otuz dükkandan oluşmaktaydı. Medrese yıkılmıştır. Caminin arkasında camiye bitişik olarak çok az sayıda dükkan kalmıştır. 1382' de ulucamiler uslubunda yapılmıştır.

Saraçhane Camisi ise 1750'de Silahtar Mehmet Paşa tarafından onarılmıştır.

İmaret Camisi XVII. yüzyılda Şemsi Ahmet Paşa tarafından vakıf camisi olarak yapılmıştı.

Karaköy Camisi Bolu'ya yedi km. uzaklıkta olup, 1561/1562'de Musa Paşa oğlu Mehmed Bey'in anesi tarafından yaptırılmıştır. İlica Camisi 1510/1511 Musa Paşa tarafından yaptırılmıştı. Tabaklar Camisi 1897'de yapılmıştı. Karaçayır Camisi ise 1571'de yapılmışsa da depremde harap olunca yeniden onarıldı.

Üç önemli hamamdan ikisi özel şirkete kiraya verilmiştir. Birisi ise Sultan Hamamı özel şahısların tapusuna geçmiştir.

Tabaklar Hamamı, Tabaklar Camisinin arkasındadır. XVI. yüzyılda Tahvil Mehmet Paşa yaptırmıştır.

Orta Hamam, Büyükcami Mahallesi'ndedir. Yazıtında 1388/1389'da Yıldırım Bayazid tarafından Ömer İbn İbrahim'e yaptırıldığı yer almaktadır. Sonradan onarım görmüştür. XVII. yüzyılda bu hamamın suyu o zaman şehir dışında bulunan göl kenarındaki teraziden sağlanmaktaydı. Ama, bu göl 1689'da harap olmuştu ve bu yüzden hamama kadar su gelmiyordu. Hamamın mütevellisi şehirde olmadığından kiracı olan Mehmet Çelebi mahkemeye başvurarak onarım için izin istemiş ve yapılacak masrafın kiraya sayılmasını önermişti. Mahkeme bu dileği yerinde bularak bilirkişi heyeti oluşturmuş ve onarım için karar almıştı. Onarım için yirmibeş kuruş masraf biçilmişti.³

Sultan Hamamı, Sokollu Mehmet Paşa tarafından XVI. yüzyılda yaptırılmıştır. Ancak, nasıl olduysa olmuş, bu hamam ve bu hamama bağlı, hamama bitişik dükkanlar şimdi özel şahısların elinde bulunmaktadır.

Yıldırım Bayezid Camisinin karşısında Taşhan'ın yukarı ve aşağı Taşhan bölümleri mevcuttur. Yukarı Taşhan'ın büyükkapısındaki yazıtında 1804/1805 ser-bevab Hacı Abdullah Ağa tarafından yaptırıldığı ibaresi yer almaktadır.⁴ Aşağı Taşhan'ın yapılış tarihini ise pekçok yeri Ermenice yazılmış bir kitabeden Aşağı Taşhan 1165(1751-1752) olarak tespit edebilmekteyiz. Aşağı Taşhan özel bir şahsa ait olup, onun tarafından kullanılmaktadır.⁵

Ne yazık ki Osmanlı döneminden zamanımıza bunlar kalabilmiştir. Bunlardan Büyük Camiinin arkasında camiye bağlı dükkanların gelirleri, Yukarı Taşhan'daki dükkanlar vakıflara bağlıdır. Orta Hamam ve Tabaklar Hamamı ise kiraya verilmek suretiyle işletilmektedir.

XVII. yüzyıldan itibaren vakıflar iyi işletilmemiştir. Özellikle XVIII.yüzyılda bozukluklar ve yolsuzluklar belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Vakıflara bakan mütevelliler vakıf nazırının arzı ve padişahın beratı ile atanırlardı. XVIII. yüzyılda vakıflara mütevelliler iyi bakmamışlar, vakıflarda sık sık yolsuzluklar ortaya çıkmış, bu yolsuzluklar artınca da buraları teftiş için müfettişler gönderilmiştir. Ama, yakınmaların ve yolsuzlukların önü alınamamıştır.⁶

Vakıflara Osmanlıların son zamanlarında da iyi bakılamamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında zaten devlet iktisadî bir bunalım içerisindeydi. Geliri olmadığı için dışardan borç almış, aldığı borçları ödeyemediğinden iflas ettiği dünyaya ilan etmek zorunda kalmıştır. Para olmadığına göre vakıfların bakımı ile ilgilenilmesi de doğal olarak mümkün olmamıştır

2. Bu bilgiler Salih Zeki Kutucuoğlu'ndan alınmıştır.

3. Halil Sahillioğlu Bolu'nun Orta Hamamı Su Yolu, Ankara. 1965, Çele.22

4. Sabih Erken **Vakıf Eserleri ve Camiler**, sh.338

5. Aşağı Taşhan'ın sahibi S.Zeki Kutucuoğlu bu duvarların aras. ıda bulunan kitabeyi bana göstermiştir

6. Yücel Özkaya, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, Ankara 1985 (Kültür Bakanlığı yayını) s. 235-240

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren para sıkıntısı kendisini hissettirmekteydi. Bir taraftan Duyun-u Umumiye borçlarının ödenmesi diğer taraftan yabancıların elinde bulunan işletmelerin satın alınarak millileştirilmesi (Demiryolları, posta idaresi, limanlar, elektrik v.b.) sürerken vakıflarla yeteri kadar ilgilenmek mümkün değildi.

Vakıfların bozulması daha sonraki tarihlerde, hatta 1924'de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla da devam etmiştir. Vakıf malları özel şirket ya da kişilerin eline geçmiştir.

Vakıflar üzerine ancak son zamanlar da eğilmek gereği duyulmuş, ancak geç kalınmıştır. Daha fazla gecikmeden elde kalan bir kaç yüz eseri kurtarmak şarttır.

Vakıfların korunması için bir dizi tedbir almak yerinde olacaktır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkün olacaktır:

1. Vakıfları eski özellikleri içinde onarmak "restore" etmek,
2. Her şehirde bulunan ve tarihi özelliğe sahip olan vakıflar için broşürler çıkarılmalı ve bunlar turizmin temel direği haline getirilmelidir,
3. Vakıflar, Bolu hamamlarında görüldüğü gibi özel işleme kira karşılığında verilmeli, ancak devlet tarafından sıkı denetime tabi tutulmalıdır,
4. Vakıfların bulunduğu "Taşhan" gibi yerlerde sempozyumlar düzenlenmelidir. Taşhan'ın (Yukarı) özel girişime açılması iyi olmuştur,
5. Turistik eşya, kitap fuarı şeklinde fuarlar bu binaların içinde halka sunulmalı ve halkın ayağı buralara alıştırmalıdır,
6. Vakıfların çevresine vakıf ve özelliğini tanıtan levhalar ve plaketer asılmalıdır. Gelen kişiler buraları rahatça bulabilmeli ve tarihi zenginlikleri keşfedebilmelidir,
7. Vakıf eserlerinin bulunduğu yerlerde ve vakfın içerisinde çevre düzenlenmesi yapılmalıdır. Buralara çiçek bahçeleri ve aydınlatma tesisleri yapılmalıdır. Taşhan'da bu son derece iyi uygulanabilir. Renkli fenerler, çiçeklikler ile ilgi çekici hale getirilebilir. Yukarı Taşhan alt ve üst kat olmak üzere yirmiden fazla dükkanı ihtiva etmektedir. Avlusu geniştir. Bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Ama yeterli değildir.

Gerek camilere bağlı dükkanlar, gerekse kiraya verilen Taşhan dükkanlarından sağlanan gelirler ile bunlar yapılabilir.

Eski binalara gelince, buralarda oturanlar bunları tamir edememektedir. Bunları tamir edecek paraları yoktur. Bolu'da eski evlerin sayısı azalmaktadır. Safranbolu ve Göynük tarihi evler bakımından bir zenginliği yansıtmaktadırlar. Ama, ne yazık ki bu evler yavaş yavaş elden çıkmak üzeredir. Bunların birkaçı satın alınır, tarihi özelliği korunmak şartı ile restore edilirse, tarihi kaynaklarımız yok olmaktan kurtulur. Her şehirde örnek bir Kültür Bakanlığı evinin olması büyük para sarfına neden olmaz. Bu devlet adamlarının, turistlerin ağırlanmasında hatta özel teşebbüs çalışması olarak da yarar sağlar. Sürekli olarak yeraltı eserlerine yatırım yapılması sonunda yer üstü tarihi zenginliklerimiz yok olmaktadır. Bu yüzden hiç olmazsa her tarihi özelliğe sahip şehirde bir kültür evinin onarılıp, halkın hizmetine ya turistik bina ya da müze olarak sunulması kazanç getirebileceği gibi, binanın sürekliliğini de sağlamış olur.

Eski binaların restore edilmesi ya da içlerinden birinin örnek olarak hizmete açılması konusunda Kültür Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü birlikte çalışma yapabilirler. Hatta Vakıflar Genel Müdürlüğü bu sorumluluğu tek başına yükümlenebilir.

Kaynak meselesine gelince; konu halka iyice anlatılır ve kendisinden yardım istenirse halkımız seve seve bunu yerine getirebilir. Bu konu halka iyice anlatıldıktan sonra eski eserleri yaşatma vergisi adı altında çok cüzi miktarda bir verginin konması sağduyulu halkımız tarafından tepki görmez. Bu konuda daha önceki tarihlerde halkımızın fedakarlıkları mevcuttur. Halkın katkısı ile yapılan örnek bina etnoğrafik eşyaların da içinde yer alacağı bir müze haline dönüştürülebilir. Gerçi bu binalar vakıf binası değildir. Ancak, kuruluştaki vakıf binalarımız harap olduğuna ve hatta ortada izleri bile kalmadığına göre, vakıf varlıklarımız bu şekilde yeni atılımlarla yeniden düzene konması ve artırılması mümkün olabilir.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı- Çok teşekkür ederiz, bilhassa korunması gereken eserlerle ilgili ileriye dönük önerilerinize. Bolu'yu yakından tanıyorum Ankara Koruma Kurulu nedeniyle. Biz, birçok konuda üzüldük, üzüntülerimiz oldu Bolu'daki eski eserlerle ilgili. Fakat sahip çıkılırsa, güveniyoruz bunlar değişecektir.

Prof.Dr.Gönül CANTAY- Efendim, Prof.Dr.Yücel ÖZKAYA, bildirisini sundu, ancak Bolu'daki eserleri bize tek tek yapılar olarak tanıttı. Ben onların öyle olmadığını belirtmek istiyorum. Eğer bundan sonra bir restorasyon gerekirse yanlışlık yapılmaması için.

Bolu'da sekiz cami, Aşağı ve Yukarı Taşhan, üç hamam dediniz. Bolu'da II. Bayezid döneminin, Mudurnu'da bir külliyesi var. Cami, hamam ve medreseden ibaret. Yol geçmiş medresesi kalkmıştır, hamam ve cami ortadadır. Cami özellikle 19 metre 60 santim çapında kubbesiyle, o ölçekte büyük kubbeli yapı olmasıyla, Osmanlı'da ilk defa önem kazanmaktadır. Ona çok dikkat edilmesi lazım. Yani Mudurnu'daki bir külliyesinin kalan fonksiyonel yapılarıdır.

Aynı şekilde II. Bayezid'in Bolu içindeki külliyesi vardır. Değişikliğe uğramıştır; ama, onun da hamamı, dükkânları ve camisi vardır. Bunu bir bütünlük içinde düşünmek gereklidir diyorum. Külliye tek tek parçalarına ayırmamak zorundayız.

Benim araştırmalarıma göre, külliyeler üzerinde büyük bir çalışma yapmıştım. XVI. yüzyıl sonlarında, Üsküdar'da, Şemsi Ahmet Paşa'nın küçük biblo gibi bir külliyesi vardır. Şemsi Ahmet Paşa Kanunı'nın arka daşıdır aynı zamanda, fikir alışverişi yaparlar. Ama, Şemsi Ahmet Paşa Boluludur oraya vakıf yapmıştır, orada külliyesi olduğunu kaynaklardan tespit ettim.

Yalnız, araştırmadım. Bundan sonra şiddetle araştırmayı düşünüyorum, bu bildirinizden sonra ve hatta Kızıl Ahmet Paşa adıyla bilinir. Siz, bu isimle bir külliye biliyor musunuz? Bolulu olarak.

Prof.Dr.Yücel ÖZKAYA- Efendim, şimdi Yıldırım Bayezid Camii'nden bahsettim. Hatta, katkıları olduğunu da söylemiştim. Yalnız Mudurnu'dakini söylemedim. Mudurnu'dakini siz söylemişsiniz çünkü, daha doğrusu Bolu'nun dışına hiç çıkmadım dikkat ederseniz. Mudurnu'da da var, Gerede de var tabii Yıldırım Bayezid Camii. Bu camisi var dediniz sadece. Başka yapıları kalmamış. Hepsinin medresesi vardı; ama şu anda hiçbirinin yok.

Prof.Dr.Gönül CANTAY- Bir şeyi vurgulamak istiyorum, bu yapıları, hamam, cami vesaire diye böyle sayısal döküm olarak algılanmasın, bir yanlışlık olur. Bunlar külliyelerdir ve banilerin isimleri vardır. Onun için onarımda, restorasyon, çevre düzenlemesi yapının yeniden fonksiyonlandırılması sırasında çok şeye dikkat etmemiz gerekir.

Teşekkür ediyorum.

Prof.Dr.Yücel ÖZKAYA- Tabi, zaten camiin arkasındadır, üç hamam da üç camiin arkasındadır. Bunların külliyelerinden bahsettim. Kadı Camii'nin Kütüphanesi, Büyük Camii'nin Taşhanı, tabi medreseleri de var. Ama etraflıca almadım. Çünkü bildiri bunların korunması ile ilgiliydi.

Oturum Başkanı- Efendim teşekkür ederiz.